

Milyonluk Manzara

FOTOĞRAFLAR *Nar Photos*

SEMİH AKŞEKER
CİHAN AKTAŞ
HAKAN BIÇAKCI
İHSAN BİLGİN
TANIL BORA
GAYE BORALIOĞLU
FUNDA ŞENOL CANTEK
HAYDAR ERGÜLEN
ALEV ERKİLET
ÖZGÜR SEVGİ GÖRAL
PINAR ÖĞÜNÇ
JEAN-FRANÇOIS PÉROUSE
MINE SÖĞÜT
ÖZCAN YURDALAN
TURGUT YÜKSEL

İletişim Yayınları 1870

ISBN-13: 978-975-05-1175-2

© 2013 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2013, İstanbul

DERLEYEN Tanıl Bora

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI Mehmet Kaçmaz / Nar Photos

UYGULAMA Hüsnu Abbas

DÜZELTİ Remzi Abbas

BASKI ve *CILT* Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 03 21

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak İletişim Han No. 7 Cağaloğlu 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

Milyonluk Manzara

Kentsel Dönüşümün Resimleri

FOTOĞRAFLAR *Nar Photos*

SEMİH AKŞEKER
CİHAN AKTAŞ
HAKAN BIÇAKCI
İHSAN BİLGİN
TANIL BORA
GAYE BORALIOĞLU
FUNDA ŞENOL CANTEK
HAYDAR ERGÜLEN
ALEV ERKİLET
ÖZGÜR SEVGİ GÖRAL
PINAR ÖĞÜNÇ
JEAN-FRANÇOIS PÉROUSE
MİNE SÖĞÜT
ÖZCAN YURDALAN
TURGUT YÜKSEL

iletişim

İçindekiler

SUNUŞ

TANIL BORA 7

KENTSEL DÖNÜŞÜMÜN DOĞASI; AKIŞ MI ZORLAMA MI?

İHSAN BILGIN 11

İSTANBUL'UN UFKU: ÇÖZÜM MÜ ÇÖZÜLME Mİ? 11

İstanbul: Yaşlı mı, genç mi? 11

İstanbul'un DNA'sı: Çözüm mü sorun mu? 14

Marmara depremi: Bilinç mi, histeri mi? 16

Ak Parti: Aranın kapanması mı, açılması mı? 21

KENTLER: UFKU MU, HATIRA MI? 22

Kentlerin direnci ve şeffaflığı 23

Barok kentler ve siyasi iktidar: Versailles, Karlsruhe, Mannheim vd. 24

Rönesans'ın hassas dokunuşu ve Floransa 26

Çağdaş metropoller, devasa ölçekler: Paris-Londra karşıtlığı 29

Her devrin devredilen katmanı ve kent ideali Roma 36

Homojenliğin cazibesi: Ortaçağ'ın ticaret kentleri Venedik, Amsterdam Brugge vd. 40

KENTSEL MÜDAHALE ETİĞİ VE DÖNÜŞÜM 43

KENTSEL DÖNÜŞÜMÜN YAYGINLAŞTIRILMASI YA DA SUSKUN ÇOĞUNLUĞUN ACIMASIZ ZAFERİ...

JEAN-FRANÇOIS PÉROUSE 49

“HAKİKAT OYUNLARI”NIN PARÇASI OLARAK KENTSEL ÇÖKÜNTÜ SÖYLEMİ

ALEV ERKİLET 77

KENTİ ÜRETMEK, KİMİN HAKKI? ÖZGÜR SEVGİ GÖRAL.....	93
YOKSULDAN ALIP ZENGİNE VERMEK: ANKARA'DA KENTSEL DÖNÜŞÜMÜN SERENCAMI FUNDA ŞENOL CANTEK.....	121
“TAKDİR EDERSİNİZ Kİ BİR MİLYON DOLAR VEREN KİMSE BU MANZARAYA BAKMAK İSTEMEZ” PINAR ÖĞÜNÇ.....	129
SIRLAR, YALANLAR VE HEP BİLDİĞİMİZ ŞEYLER... GAYE BORALIOĞLU.....	155
DIŞINA UZAYAN CAMBAZLA İÇİNE KIVRILAN SALYANGOZUN HÜZÜNLÜ HİKÂYESİ MINE SÖĞÜT.....	163
İNCİR AĞACI İÇİN ISRAR EDEN KİM? CIHAN AKTAŞ.....	167
MAĞAZA DEVRİ HAKAN BIÇAKCI.....	199
NOLUYO LAN! TURGUT YÜKSEL.....	205
TEBDİL-İ MEKÂNDAN İKTİDAR VARDIR: DEVİRİM, DİRENİŞ, TAKSİM HAYDAR ERGÜLEN.....	209
MODERN MİMÂRİ VE YİTİRDİKLERİMİZ SEMIH AKŞEKER.....	237
İSTANBUL ATEŞİ ÖZCAN YURDALAN.....	249
FOTOĞRAF LİSTESİ.....	253
YAZARLAR.....	261

SUNUŞ

oooooooooooooooooooooooooooo

TANIL BORA

Çocukluğumun bütün yazlarını anneannemin evinde Maltepe’de geçirdim. İstanbul-Kartal-Maltepe. 1960’ların ikinci yarısında Maltepe İstanbul’un bir sayfiyesiydi. Sakinleri İstanbul’a –geçmek değil– “gitmekten” söz ederlerdi, Bostancı bile bir menzildi Maltepe için. İki katlı evlerin bazıları küçük bir koruluk ölçeğindeki geniş bahçelerinde ulu çamlar, gür ortancalar vardı. Yoldan katırıyla sütçü, bileyci, baca temizleyici geçerci.

Şimdi Maltepe, iri kıyım bir ilçe merkezi. 1980’lerin ortalarında denizin sahil yolu için doldurulmasıyla yok olan Süreyya Plajı’nda denizin ortasında, takribi yetmiş kulaç atımı mesafede yüzücüleri bekleyen meşhur Bakireler Tapınağı heykeli önce bir market otoparkında mahsur kaldı, sonra o da kayboldu. 2010’da bir ara, Dubaili bir firmanın, yine 50 metre açıkta Bakireler Tapınağı’nın aynısını tekrar inşa edip lüks döner restoran yapacağı haberleri çıktı, gerisi gelmedi.

Maltepe’nin kendi varoşları da oldu. 60’larda Maltepe’nin sakinleri “Başbüyük” lâfını “köylü” niyetine kullanırlardı. Şimdi o Başbüyük, kentsel dönüşüm projesiyle anılıyor. Tevellüdü çok daha yeni olan gecekondu mahallesi Gülensu da öyle. Şehrin çeperlerindeki kırsal ‘lekeler’, gecekondu alanları, büyük rant ve konut projeleriyle dönüştürülüyor.

* * *

Kentsel dönüşüm, genel-soyut anlamıyla yeni bir şey değil. Kentsel yapı modernlik boyunca durmadan dönüşegeldi. Türkiye’nin acilci modernleşme serüveninde bu çark iyice hızlı döndü. Şehirleşme kaç kuşaktır ilerliyor, kent arsasıyla beraber rant üretimi mekanizması onlarca yıldır çalışıyor.

Fakat güncel *kentsel dönüşüm* teriminin tanımladığı yeni dönem imar ve inşaa hareketinin, alışlagelenin ötesinde bir kuvveti ve kapsamı olduğu açık.

Söz Kartal-Maltepe'den açıldı, nitekim bu konu genellikle İstanbul deneyimiyle konuşuluyor. Oysa bütün “vatan sathı” kentsel dönüşümün beton karma makinesinde çalkalanmakta. Elinizdeki kitapta Funda Şenol Cantek'in Ankara'yı anlatan yazısı, aynı zamanda olayın “İstanbul olayı” olmadığını da anlatıyor bize. Misal, Çamlıhemşin'in en kabadayı hesapla bin beş yüz kişilik merkezinde, devanası gibi TOKİ konutları görebilirsiniz. Sözüm ona coğrafi yapıyla uyum gözetilerek tasarlanmışlar ama yine de kırsal ve beşerî doğada yabancı madde gibi duruyorlar. Bu sunuş yazısını düşünürken Konya'daydım. Konya, eski şehrin çekirdeği etrafında gerçek üstü genişlik ve uzunlukta bulvarlar, geniş ve ıssız kaldırımlar, geniş ve yine çoğunlukla ıssız bisiklet yolları, asgari on katlı ve asgari 150 metrekairelik dairelerin konservelendiği bloklar bloklar bloklardan ibaret. Aralarda birkaç tane kafes içinde azami yüz metrekairelik beton zeminli spor alanı, bir iki yeşilsiz topraksız oyun mobilyalı çocuk parkı büzüşmüş... Bazı blokların eteklerinde tek katlı kerpiç evler takılı kalmış, bazılarının önünde tavuklar en şaşkın tavukluklarıyla dolanıyor. Henüz bloklanmamış yerlerde “Yakında yeni projemizle buradayız” yazılı inşaat firması levhaları mızrak gibi dikilmekte.

* * *

İhtiyar bir “Buralar hep dutluktu” melankolisine düşmeden de, bu saldırgan, müstevli imar ve inşaat rejimine dair bir çift sözümüz olmalı. *Birikim* dergisinin 2011 Ekim'inde yayımlanan 270. sayısındaki “İnşaat ya *Resullulah*” başlıklı dosyada o bir çift söz ediliyordu. Türkiye'de inşaat ekonomi-politiğinin nasıl bir rant jeneratörü olarak işlediğini, sermaye ve burjuvazinin inşasında inşaat sektörünün oynadığı rolü o yazılarda görüyorduk. Kentsel dönüşümle ilgili başkaca da çok akademik çalışma yapıldı, yapılmaya devam ediyor.

Bu çalışmaların da zaman zaman eğildiği, elinizdeki kitapta yer alan fotoğrafların olanca canlılığıyla (veya, cansızlığıyla!) ortaya koyduğu gibi, kentsel dönüşümün sadece ekonomik koşullarla sınırlı olmayan, tümüyle hayatı değiştiren bir etkisi var. İkametle hayatın başka alanları arasındaki bağları koparıyor. Yan yana istiflenmiş modüller gibi duran koca binalar, hayatın fragmanlaşmasının anıtları gibidir. Kunt apartman bloklarının tekdüzeliğini bile arayabilirsiniz bazen; kırsal peyzajın orta yerinde arsız bitkiler gibi uzayan gökdelenlere bakınca, o nispî insicama razı olabilirsiniz. Kitapta dehşetle bakakalacağımız böylesi sahneler, insanların enkazlar ve terk edilmiş binalar arasında hayatı yeniden yeşertmeye çalıştığı bir felaket filminin platosu gibi görünebilir size. Dikildiği andan itibaren, daha “sıfır inşaat” haliyle enkaz gi-

bi görünen binaların, süper lüks enkazların manzarasına, uzayda bir yermiş gibi de bakabilirsiniz. Her yer olabilir, herhangi bir yer olabilir. ‘Herhangi bir yer’ olmanın bozluğu sinmiştir üzerlerine. Fotoğrafların altına orasının neresi olduğuna dair bilgi notu düşmememizin başlıca nedeni, bu. İstanbul’da bir yer işte, herhangi bir yer... Meraklısı, kitabın arkasında adresleri bulabilir!

* * *

Bu mimari insicamsızlık ve orantısızlık içinde, yoksullukla zenginliğin karşılaşmalarında yeni temas ve temassızlık noktaları uç veriyor. Kitapta Pınar Öğünç’ün ve Turgut Yüksel’in yazıları, işte bu berzahlara göz atıyor.

Sınıfsal karşılaşmalar, kentsel dönüşüme karşı yürütülen mücadelelerde politize oluyor. Yaşam çevresinden sürülen, mahallesi mahalle olmaktan çıkarılıp konut silosuna dönüştürülen insanlar, özellikle İstanbul’un ve Ankara’nın bazı bölgelerinde, bu rant operasyonlarına direnmeye çalışıyorlar. Ekonomik ve hukuki hak taleplerinin yanı sıra, bu direnişlerin bazılarında dile getirilen “yerinde ıslah” talebi önemli: Bir kentsel alan dönüştürülecekse, mahalle olma, yaşam çevresi olma vasfı korunarak, toplumsal dokusuna hürmet edilerek dönüştürülmesi anlamına geliyor bu.

Kentsel dönüşüme karşı direnişin şiarı, *barınma hakkı*dır. Bu evrensel sosyal hak kategorisini karşılamak için “barınma”, doğru bir tercih mi? Bu kelimenin çağrışım ufkunda “sığınmanın” da bulunması, biraz rahatsız edici. Ali Püsküllüoğlu’nun Türkçe Sözlüğünde barınmanın birinci anlamı: “Doğa etkilerinden korunmak için kapalı bir yere sığınmak”. İkinci, dördüncü ve beşinci sıradaki karşılıklar daha münasip, daha geniş: “Bir yeri oturulacak biçimde düzenleyip yerleşmek”, “yaşamak için uygun koşullar bulmak”, “bir yerde gelişecek, tutunacak ortamı bulmak”. Sığınmaktan, barınak bulmaktan fazlasını talep etmek gerek; barınma hakkı, “yaşamak için uygun koşullara” erişmeye, “bir yerde gelişecek ortamı bulmaya” uzanmalı. Kentsel dönüşüm de pekâlâ barınak sağlıyor zira insanlara; onun yol açtığı tahribat, “yaşamak için uygun koşulları”, “gelişecek ortamı” tahrip etmesiyle ilgili.

* * *

Elinizdeki kitabın yapısını sanki kentsel dönüşümün bir telmihi gibi düşünebilirsiniz. Tıpkı sayfalarındaki fotoğraflardan bize bakan kentsel yapboz parçaları gibi, eklektik bir yapısı var: Analitik ve politik denemeler, gazetecilik gözlemleri, edebiyat ve fotoğraflar, yan yana, iç içe. ‘Gerçeğe’ dair gözlemler ve yorumlar da var, kurgusal metinler de. Kimi fikrini anlattı, kimiyse hikâye kurdu.

Ihsan Bilgin’in tam teşekküllü yazısı ise kendi başına bir mahalle gibi, kitap içinde kitap kuvvetinde...

Bu eserin tohumunu atan, *NarPhotos* grubunun fotoğraf harekâtıdır. Onların fal taşı gibi açılmış gözlerinden görünen kentsel dönüşüm manzaralarıdır. Özcan Yurdalan, yazısında Nar fotoğrafçıların cehdini anlatıyor.

Fakat sanırım kentsel dönüşümün fragmanter peyzajından farklı olarak, bu kitap insicamlı bir toplam oluşturuyor. Dönüşen şehir organizmasının farklı katmanlarına sondaj yapıyor, başka başka yüzlerini ortaya çıkarıyor. Fotoğraflar da, edebî metinler de, makaleler, denemeler de, kentsel dönüşüm manzaralarının sıkıntıya boğduğu bir ruh halinde ortaktır. Okur da katılırsa, ortaklık tamamlanır!

KENTSEL DÖNÜŞÜMÜN DOĞASI; AKIŞ MI ZORLAMA MI?*

oooooooooooooooooooo

İHSAN BİLGİN

Hükümetin zorla Türkiye'nin acil sosyal-siyasal sorunları arasına soktuğu "Kentsel Dönüşüm" bizi ister istemez değişim konusuyla yüzyüze getiriyor. Türkiye'nin politik atmosferini de gözden kaçırmadan İstanbul'un Marmara depremi sonrasına odaklandıktan sonra, kentlerin değişen ve değişmeyen bazı özelliklerini, Akdeniz kültür havzasındaki kentlerin ve inşai altyapının Roma İmparatorluğu'ndan günümüze doğru açılan bir tarihsel perspektif içinde yorumlamaya çalışacağım. Bunun boşluksuz bir kent tarihi anlatısı olmayacağı aşikâr. Zaten kitabın amacı da bu değil. Ucu açık bir alan olan kentsel değişimde konuda konuya geçerken kronolojisi esasen sondan başa sarılan bu anlatı çıktı ortaya...

İSTANBUL'UN UFKU: ÇÖZÜM MÜ ÇÖZÜLME Mİ?

İstanbul: Yaşlı mı, genç mi?

Günümüz İstanbulu'nun başlıca paradokslarından biri kadim tevellüdü ve kesintisiz tarihinin sosyal/kültürel yükü ile barındırdığı yapı stokunun gençliği arasındaki zıtlık. Evet, İstanbul yaklaşık 8500 yıllık bir şehir ve bu uzun ömrünün bildiğimiz hiçbir döneminde örneğin Ortaçağ'da Batı Roma'nın şehirlerinde, hatta bizzat Roma'nın kendisinde olduğu gibi; (Haçlı seferleri ertesi kısmi boşalma ve tenhalaşma haricinde) içi tamamen boşalmamış, mar-

(*) Bu yazı, TÜSIAD'ın *Görüş* dergisinin ilgili sayısı için kurulmaya başlanmış, takvim uyumsuzluğu nedeniyle basılamayınca bu kitap için tamamlanmıştır.

jinalleşmemiş. Öte yandan da halen İstanbul'da 50 yaşından yaşlı bina sayısının 5 ila 10 bin arasında olduğu tahmin ediliyor. Demek ki, toplam iki milyona yakın bina barındırdığı tahmin edilen İstanbul'un 200 ila 400 binasından sadece biri 50 yaşından yaşlı! İstanbul derin ve karmaşık geçmişini efsanevi topografyası ve sularıyla, kısmen eski bölgelerindeki bazı cadde (hatta çok ender yapı) hizalarının iziyle, kötü muameleye inat ayakta durmaya devam eden surlarıyla, bugün de canlılığını sürdüren Kapalıçarşısı ve hanlar bölgesiyle, artık sadece temsilcileri kalmış etnik gruplarıyla, tabii ki dilden dile dolaşan efsaneleri ve anılarıyla hâlâ yaşatmaya devam ediyor. Ancak öte yandan da bütün bunların üzeri son 50 yılın kalın, yaygın ve ağır bina tabakasıyla tamamen kaplanmış durumda.

İlk; hatta Osmanlı dönemlerini bile, ayrıntılı bilmiyoruz gerçi ama tarihindeki görece dayanıksız yapıcı çevre katmanlarından biri belki de bu: Alelacele, kıt kaynakla, planlama ve tasarlama disiplinlerinin iradesinden yoksun biçimde üretildiği için daha en başından dayanıksız olduğunun farkında olunarak inşa edildi bu stok: Şehrin yeni sakinlerinin tamamına yakınının katılımıyla ve yakın bir gelecekte nasıl olsa bir biçimde yenileneceği bilinçdışında saklı tutularak teker teker yapıldı bu binalar. Dolayısıyla çok yaşlı birine benziyor İstanbul. En dış ve yeni tabakası olan derisi tam da dünyayla yeni temas etmiş olmanın hazırlıksızlığıyla kırış kırış olmuş, tıpkı insan vücudunda olduğu gibi paradoksal şekilde kapladığı gövdeyi örtüp, saklayacağına eskimişliğini dışa vurup görünür kılan başlıca unsura dönüşmüş. Vücut kabuğunu nasıl yeniliyorsa İstanbul'da yenileyip değiştirmiş. Hatta propaganda amaçlı ve inandırıcılıktan yoksun olsa da "kentsel

dönüşüm”ün gündeminin eskimiş dış kabuğu atıp yerine tazisini geçirme hazırlığı olduğu da öne sürülüyor sık sık. TOKİ ile artçısı Şehircilik Bakanlığı, Büyükşehir Belediyesi, hatta bizzat başbakanın kendisi gibi iktidar aktörlerinin aslen politik tercih olan girişimlerini, ”kentsel dönüşüm” deyimi ile adlandırmalarını bu ismin teknik enstrüman imalı şemsiyesi altında çözüm vaat eden bir içerikle sunma çabası olarak görmek mümkün. Yani esasen neo-liberalizmin yeni inşaat programlarına yer açma hedefli yıkım; mevcut programlarını bir vaade ve müjdeye çevirip topluma sunmaya cesaret ve cüret edebilmelerinin örtüsü olarak okunabilir... Peki ama bir yıkım pratiği, nasıl vaat ve müjde olabilir? Nasıl inandırıcı olabileceklerini düşünüyor? Sonra, nasıl pek zor ve seyrek de olsa ikna edici bile olabiliyorlar? Yanıtlamaya çalışacağım...

Ancak bütün bunların yanı sıra Türkiye kentleşmesinin bir paradoksu var: Hızlı sanayileşme ve kentleşmenin yakıcı sorunlarını öncü coğrafyalarda ortaya çıkmalarından yaklaşık 150 yıl sonra yaşamaya başlayan Türkiye kentleri bu sorunların en belli başlılarından konut niceliği/açığı sorununu yaşamadı. Üstelik bunu son derece kendine has koşullardan türettiği küçük-üretim esaslı iki sunum biçimine borçluydu: Yap-satçılık ve gecekondu. Bunlar da tıpkı ulaşım sorununun İstanbul’da büyük ölçüde dolmuşla çözülmüş olması gibi hesap-kitaba, plana-projeye, programa gelmeyen spontan ve rasyonel dünyalardan kaçan çözümlerdi ve adeta enerji takviyesi olmadan kendi kendine çalışan mekanizmalar misali, dışarıdan destek görmeseler de mekanizmaların işlemesi için sürece doğrudan katılan aktörlerin refleksleri yeterli oluyor, adeta kendiliğinden işleyen süreç sonunda bütün aktörleri birden kazançlı çıkarabilen bir performansla sonlanıyordu. Bu işleyişten asıl kazançlı çıkan konut açığı sorunu yaşamayan ve evsiz kalmanın tehdidini bile küresel ortalamanın altında yaşayan kentsel orta-sınıfların yanı sıra, kayda değer siyasal bir etkinlik göstermeden sistemin merkezi ve yerel siyasal yönetim kademeleri oluyordu; bırakalım sosyal-politika üretmeyi, standart hale gelmiş regülasyon aygıtlarını bile çalıştırmadan bütün dünyanın başına dert olmuş bir sosyal sorun potansiyelinin daha ortaya çıkma fırsatı bile bulmadan geçiştirilmesini, neredeyse uzaktan seyrederek bertaraf ediyorlardı. Tabii bunun bir de bedeli olacaktı; bu kadar merkezsiz ve odaksız çalışan bir mekanizma, öznesiz yani sahipsiz de kalabiliyor. Öyle ki, 96 Habitat II sürecindeki tartışmalarda burada da yaptığım gibi Türkiye kentleşmesinin yap-satçılığı sırtlayan küçük müteahhitlere çok şey borçlu olduğunun altını çizdiğimde, müteahhit temsilcilerinin bile desteğini almakta zorlanabiliyor, “çarpık kentleşme” vb. otomatige bağlanmış argümanların ve söylemlerin muhatabı olabiliyordum.